

Huiselijke taferelen prikkelt. In deze handelseditie van haar proefschrift brengt beeldwetenschapper Heidi de Mare spannende dwarsverbanden tot stand tussen verschillende disciplines (kunstgeschiedenis, letterkunde, architectuurgeschiedenis, *visual culture*, wetenschapsgeschiedenis) en bronnen (schilderijen, emblemen, traktaten). De overkoepelende geesteswetenschappelijke aanpak dient twee agenda's die De Mare in de inleiding uiteenzet. Ten eerste is dit een studie over het vroegmoderne denken over het huis, dat in klassieke – aristotelische, natuurfilosofische – tradities wortelt. Daarnaast beoogt dit boek een 'verschuiving' in onze benadering van beelden: we moeten het (huiselijke) tafereel niet opvatten 'als een drager van een of andere boodschap, maar als een denkraam' (p. 19). Wie zijn blik verschuift van de herkenbare voorstelling naar verf of compositie, krijgt inzicht in de oefening, vaardigheden en kennis die nodig waren en gedeeld werden om de werkelijkheid te verbeelden. De Mare – die als directeur van het Instituut voor maatschappelijke verbeelding (IVMV) mensen wil laten reflecteren op de maatschappelijke rol van beelden – daagt de lezer uit om na te denken over historische én hedendaagse beelden als conventioneel vormgegeven werkelijkheden binnen historisch verankerde kennissystemen.

De doelstellingen worden nagestreefd in verschillende hoofdstukken. Drie 'kernhoofdstukken' over Jacob Cats' *Houwelick*, Simon Stevins architectuurtraktaat, Samuel van Hoostratens *Zichtbare wereld* en Pieter de Hoochs huiselijke taferelen zetten het vroegmoderne denken over het huis uiteen. Intermezzo's ('beeldformaties') zijn onder meer gewijd aan de ontwikkeling van beeldconcepten en de herkomst van het zeventiende-eeuwse kameergezicht. Daarnaast zijn hoofdstukken toegevoegd over de aristotelische natuurkennis als conceptueel denkraam, en over het belang van dit denkraam en het daarmee verbonden beeldbegrip voor de modernisering van het vroegmoderne denken. Ten slotte faciliteren een afsluitend hoofdstuk en een epiloog een inbedding in onderzoekstradities en de vormgeving van het interdisciplinaire veld van de beeldwetenschap. De opzet – rijk én rommelig – zorgt voor een eindproduct waarop de lezer moeilijk grip krijgt, maar dat hem ook vrijheid biedt voor een eigen duiding.

Persoonlijk werd ik vooral geïnspireerd door de uitnodiging om de vroegmoderne visuele cultuur te beschouwen als het product van praktische kennis over de zichtbare werkelijkheid. De Mare bouwt voort op de inzichten van kunsthistorici als Svetlana Alpers ('*seeing as knowing*') en van wetenschapshistorici als Pamela Smith en Claudia Swan, die artefacten eerder al beschouwden

als reflecties van ambachtelijke natuurkennis van kunstenaars. Aan de hand van een analyse van vroegmoderne huiselijke taferelen (in delen uit hoofdstuk 5 en 'beeldformatie 3') toont De Mare hoe schilders de werkelijkheid selectief navolgden aan de hand van vaste conventies. Vroegmoderne kameergezichten presenteren zich zo aan ons als een keuze uit de werkelijkheid, die 'weinig zegt over hoe

het er vroeger precies uitzag' (p. 443), maar des te meer inzicht biedt in het vroegmoderne 'denkraam' waardoor de werkelijkheid werd waargenomen, en de artificiële regels waarmee natuurkennis verspreid en verworven werd. Het feit dat de huiselijke taferelen van Pieter de Hooch slechts op detailniveau van elkaar afwijken, is geen teken van fantasievolle manipulatie of gebrekkige creativiteit, maar van De Hoochs ambitie de werkelijkheid te ordenen op basis van een vaste set ingrediënten: 'Elke beeldbewerking [...] resulteert in een geloofwaardige variant van de verbeelde werkelijkheid' (p. 443). Het vroegmoderne oog dat De Hoochs kameergezicht waarnam, kon de voorstelling als 'werkelijk' verkennen – niet omdat zij realistisch was, maar omdat zij een selectie uit de werkelijkheid volgens vaste regels presenteerde. *Huiselijke taferelen* draagt in dergelijke analyses bij aan het inzicht dat vroegmoderne beelden kennis overdroegen en genereerden: hier wordt blootgelegd hoe het proces van visuele kennisconstructie in huiselijke voorstellingen gestalte kreeg.

Het hoge ambitieniveau van *Huiselijke taferelen* is zowel een kracht als een zwakte. De Mare belooft kantelingen in het denken over beelden, doordat de gebruikelijke 'problematische interdisciplinaire samenwerking', waarbij 'enkel direct bruikbare concepten uit diverse disciplines' worden geleend, wordt ingeruild voor een 'systematisch beproeven van elkaars denkmiddelen' volgens een interdisciplinaire historisch-formalistische methode (p. 22). Deze claims zijn alleen geloofwaardig als er geen steken vallen bij het beproeven van academische

NIEUWE TIJD

Frisse blikken en blinde vlekken

*Heidi de Mare, Huiselijke taferelen. De veranderende rol van het beeld in de Gouden Eeuw (Vantilt; Nijmegen 2012) 607 p., €39,95
ISBN 9789460040665*

debatten en analysemethoden. Helaas gebeurt dat wel. Blinde vlekken – het soort blinde vlekken dat de auteur anderen zo ernstig verwijt – vertroebelen het zicht op de bestaande academische praktijk. Die is genuanceerder dan *Huiselijke taferelen* hem heeft willen voorstellen, en daardoor minder afwijkend van het nieuwe beeld dat De Mare er tegenover plaatst.

Zo zet De Mare haar historisch-formalistische methode af tegen de iconologische aanpak van kunst-historici, waarin de vorm niet meer zou zijn dan een ‘willekeurig omhulsel van de inhoud of de betekenis’ (p. 22). Hier maakt De Mare een karikatuur van de huidige kunstgeschiedenis, die de iconologische benadering van de jaren zeventig van de vorige eeuw allang is ontstegen. Zelf lost ze de belofte om met een ‘nauwgezette analyse van formele kenmerken’ (p. 23) te komen vaak niet in. Het kernhoofdstuk over Cats’ *Houwelick* beschrijft bijvoorbeeld uitvoerig het denken van Cats, zonder dat wordt verwezen naar concrete passages, of dat tekstfragmenten worden geciteerd, of afbeeldingen gedetailleerd worden geanalyseerd. We lezen passages als: ‘Minnen kostte moeite, maar de pijn was zoet. Men was gevangen, maar de slavernij was aangenaam en de kooi bood vreugde’ (p. 208). Zijn dit woorden van Cats, of algemeenheden? Dienen deze *sententiae* als een interpretatie van de afbeeldingen waarnaar wordt verwezen? Wat te doen met het feit dat deze afbeeldingen niet uit het *Houwelick* maar uit Cats’ *Zinne- en minnebeelden* afkomstig zijn? En bieden de afbeeldingen wel automatisch inzicht in Cats’ denken, als zij niet door hemzelf gemaakt zijn?

Voor de lezer is De Mares interpretatie van Cats’ *Houwelick* dus oncontroleerbaar, maar voor haarzelf betekent zij een ingrijpende correctie op het bestaande beeld van Cats, die we normaal gesproken zouden zien als een ‘nationale moralist’ (p. 65); een ‘kloek, voortvarend en wijs’ auteur van stichtelijke en verstilte werken voor ‘bij de haard’ (p. 221). De Mare stoft hier een karikaturaal beeld af, dat sinds de negentiende eeuw kritisch

is bevraagd en door nieuwe perspectieven verrijkt. Zo is Cats in Hans Luijtens editie van *Zinne- en minnebeelden* (1996) naar voren gekomen als een grootverbruiker van citatenboeken: zijn verwijzingen naar klassieke en christelijke teksten schreef hij veelal hieruit over. De Mares analyse van Cats’ inbedding in ‘de Europese bibliotheek’ (p. 215) had vanuit dat perspectief verrijkt kunnen worden. Ook mis ik Karel Portemans studies over Cats, die De Mares denken over emblemen als bimediale kennis-systemen zeker hadden kunnen verdiepen.

Porteman is niet geheel afwezig in *Huiselijke taferelen*, maar speelt een rol waarin de letterkundige hem niet zal herkennen. Zijn artikel over zusterkunsten uit 1984 dient als illustratie van een door De Mare gesignaleerde ‘meer algemene trend’ om de zeventiende-eeuwse literatuur te ‘herwaarderen’ en een tegenwicht te bieden aan cultuurhistorische interpretaties die de visualisatiekracht van de literatuur benadrukten (p. 63-64). Later is het artikel een voorbeeld van onderzoek dat ‘in hoge mate is gekleurd door en geselecteerd vanuit actuele preoccupaties’: door zijn ‘vooringenomenheid’ beschouwt Porteman het beeld onterecht ‘als afgeleide van het woord’ (p. 551). Het is bevreedend om één van de vroege pleitbezorgers van een functionalistische benadering te ontmoeten als iemand die zich zou afzetten tegen een cultuurhistorische benadering – nota bene aan de hand van een artikel waarin juist gepleit wordt voor een genuanceerde duiding van woord-beeldhiërarchieën binnen hun cultuurhistorische context.

De studie *Huiselijke taferelen* maakt dus helaas niet alles waar wat wordt beloofd. Maar doordat disciplinaire grenzen worden losgelaten, ontstaan wel degelijk prikkelende gedachten over de epistemologische kracht van beelden in de Republiek. Die gedachten verdienen een verdere verkenning.

Feike Dietz

Universiteit Utrecht